

Verslag 8e Messiaans Beraad op 16 december 2007

GESPREK MET PAUL SCHEFFER

Locatie: De Rode Hoed, Amsterdam

Gespreksleider: Paul van Os

Inleiding door Geeske Hovingh

Het Messiaans Beraad is een initiatief van Huub Oosterhuis, die in een toespraak op 6 februari 2005 hier in De Rode Hoed opriep tot een netwerk van ekklesia's waar het woord beschaving opnieuw inhoud krijgt, boven de chaos uit.

Het beraad werd een platform waar we urgente maatschappelijke kwesties aan de orde wilden stellen en in de loop van de bijeenkomsten bleek dat het Nederlands asielbeleid. Mensen uit verschillende gelederen van de samenleving klommen op het podium; politici, wetenschappers en juristen, maar ook uit de praktijk: uitgeprocedeerde asielzoekers, hulpverleners, mensen die zich gewoonweg boos maakten over de inhumane situatie waar asielzoekers in Nederland in terecht waren gekomen.

Er kwam een generaal pardon, gejuich ging op, maar we haalden bewust het onderwerp niet van de agenda: er bleek nog zoveel mis te gaan, er blijven detentiecentra bijgebouwd worden en zelfs degenen die nu de zekerheid van een verblijfsvergunning hebben, moeten zich nog een lange weg banen door de bureaucratische papierwereld van formulieren en regels.

Tijdens het vorige beraad in september vertoonden we een documentaire over de omstandigheden waarin documentlozen in Europa verkeren, het verbreedde de discussie die we voerden en opende ons opnieuw de ogen: er moet nog veel gedaan worden om die 'nieuwe vorm van beschaving' waar Huub aan refereerde, te bereiken. Vandaag slaan we, in het verlengde daarvan, een nieuwe weg in, met nieuwe mensen en verdieping van het onderwerp.

We zijn vereerd dat we Paul Scheffer in ons midden hebben, die een boek schreef over de immigratieproblematiek en dit in een breder perspectief wist te plaatsen. Yves Desmet, een gezaghebbend publicist in België zegt erover dat 'Het land van aankomst' 'het beste boek is dat er ooit over migratie in de lage landen is geschreven en verplichte literatuur voor iedereen die van ver of dichtbij bij deze problematiek betrokken is'. Daarom leek het ons uitermate relevant om hier vandaag aandacht aan te besteden en we zijn blij dat Pieter van Os, journalist bij Vrij Nederland hem hierover aan de tand wil voelen. Ik geef hen dan ook graag het woord,

Maar nu heb ik genoeg gezegd, graag uw applaus voor Paul Scheffer en Pieter van Os.

Pieter van Os

Allereerst een citaat uit dit belangwekkende boek:

Als een enigszins beheerste vorm van opvang voor vluchtelingen, gezinsherenigers en arbeidsmigranten onmogelijk blijkt en gelijktijdige goede inburgering niet echt lukt, dan zal vroeg of laat de kritische grens worden bereikt van wat sociaal en cultureel aanvaardbaar is'.

In de komende 45 minuten zullen we een paar kwesties proberen te behandelen. Het is natuurlijk onmogelijk om een overzicht van het hele boek te geven, want dan

zouden we het nergens meer over hebben, of dan zou het alleen heel kort kunnen, want het is een heel rijk boek, maar om nou naar dit citaat te gaan:
Die kritische grens ... is die bereikt?

Paul Scheffer

Ja die term komt van Lubbers en is later ook gebruikt door Jan Pronk, in een boek met diezelfde titel 'De kritische grens'. Begin jaren negentig woedde er een debat in Nederland over de omvang van de migratie en wat de gevolgen van die migratie waren voor grootstedelijke gebieden als Amsterdam en Rotterdam. Daar komt die term vandaan en je kunt zeggen dat de geschiedenis van de migratie ook een geschiedenis is van de strijd over wat een samenleving aan migratie kan opvangen. De tegenbewegingen die dat oproept, je ziet dat in de Amerikaanse geschiedenis, en ook in de na-oorlogse Europese geschiedenis, daar kan je natuurlijk niet vooraf definiëren waar die grens ligt, omdat daar heel veel factoren in meespelen, en het zelfvertrouwen evenals de economische omstandigheden van een samenleving een grote rol spelen in de mate van openheid, maar dat er een fragiele balans is tussen openheid en afsluiting en dat je daar over na moet denken, ook binnen het immigratiebeleid, lijkt mij wel zeker, en dat er een samenhang is tussen immigratie en integratie lijkt me ook zeker, al was het maar omdat je overal in die naoorlogse geschiedenis die zoektocht ziet. En in Nederland is vaak gezegd: 'immigratie en integratie hebben weinig met elkaar te maken, de omvang van immigratie en het vermogen tot integratie zijn vragen die je los van elkaar moet zien'. Daar ben ik het niet mee eens.

En zo'n zeven jaar geleden vroeg je aandacht voor de spanningen tussen autochtonen en immigranten, daar had je toen succes mee, wat heeft dat succes betekend voor het debat?

Nou, of het zo'n succes was, weet ik helemaal niet eerlijk gezegd, want daar werd natuurlijk zeer uiteenlopend over geoordeeld. Sommige mensen hebben mij daar zeer op aangevallen.

Ook omdat je daar aandacht voor vroeg?

Ja, zij vonden dat eigenlijk een 'self-fulfilling prophecy', ze hadden het idee dat door het onderwerp op deze manier onder de aandacht te brengen, iets wat volgens hen vrij harmonieus verliep tot dan toe, nu als een probleem werd bestempeld. Lubbers heeft een boek gemaakt met de titel 'De vrees voorbij' en hij begint met te stellen dat we het vermogen zijn kwijtgeraakt om met het vreemde om te gaan.' Ik zou zeggen: misschien hebben we het vermogen wel veel minder gehad dan we dachten. Dus we zijn niet iets kwijtgeraakt wat we hadden, maar we moeten iets leren. En dat leerproces, daar zitten we middenin.

Maar als we er middenin zitten, dan zijn we ook verder?

Ja, ik vind wel dat er iets gebeurd is in Nederland, met vallen en opstaan, maar die zoektocht is volop gaande en die beoordeel ik ook niet negatief, in de zin dat ik denk dat het conflict waarin we nu verwickeld zijn, hoort bij de geschiedenis van migratie en ik heb geen enkele omvangrijke migratiebeweging gezien, noch in Amerika, noch in Europa, ook als je het 19e-eeuwse Europa, bijvoorbeeld de immigratie van Italianen in Frankrijk, of Polen in Duitsland, of Ieren in Groot-Brittannië, waarin vermijding, conflict, weerstanden niet aanwezig waren. Daar heb ik wel iets van willen leren.

En wordt dat conflict uiteindelijk overwonnen?

Nou, daar zou je twee dingen over kunnen zeggen, het ene is dat er een cyclus is van vermijding → conflict → accommodatie en die zich ik zich nu ook wel opnieuw voltrekken. Dat kun je beschrijven, en je kunt zeggen dat de conflictueuze situatie waar we nu in zitten ook een fase is, niet een fataliteit, dus er komt hier iets ná. Het andere is natuurlijk dat je je moet afvragen hoe een samenleving als de Nederlandse, -maar dat geldt ook voor andere Europese landen- zich zal ontwikkelen onder invloed van de globalisering. En de immigratie is natuurlijk ook een uiting van een samenleving die globaliseert, waardoor de sociale en culturele afstanden sowieso groter worden en de vraag is dus: Hoe conflictueus zullen die samenlevingen van de toekomst zijn? Ik denk in ieder geval dat de pacificatie van Nederland wel achter ons ligt. Het type pacificatie dat we hebben gehad is een tamelijk harmonieuze, vrij gesloten conformistische samenleving. Ik vind dan ook dat er iets in die Nederlandse samenleving was waarvan ik ook niet erg rouwig ben dat we dat kwijt aan het raken zijn. Ik vond Nederland een tamelijk in zichzelf gesloten land in weerwil van die schijn van gidsland, openheid en noem maar op. Ik vond Nederland in menig opzicht helemaal niet zo'n open samenleving

Dus zoals de socioloog Kees Schuyt beweert: 'in zekere zin kun je ook een teveel aan cohesie hebben en dat hadden wij?

Ja, zo zou je het kunnen zeggen. Ik verlang in ieder geval niet terug –en dat verwijt ik ook een deel van de Nederlandse elite- naar 10 september 2001. En dat beeld verzin ik nou even niet zelf, maar dat was een hoofdredactioneel commentaar van de Volkskrant en dat vond ik wel een mooi beeld. Nederland is echt veranderd en 11 september is een datum daarin, maar zo zijn er natuurlijk ook andere gebeurtenissen die die veranderingen markeren. Ik denk dat Nederland echt fundamenteel aan het veranderen is en het rare is dat degenen die zeiden: 'door de migratie verandert Nederland' eigenlijk teruggrepen op oude beproefde methoden van verzuiling en pacificatie om deze nieuwe geschiedenis tegemoet te treden, terwijl ik dacht dat die oude vormen misschien wel tekort schieten oog in oog met de nieuwe realiteit.

Kan je iets vertellen over die nieuwe vormen die dan nodig zijn omdat de geschiedenis zich niet herhaalt, omdat je zegt dat globalisering een proces is dat we niet op deze schaal hebben meegemaakt?

Nou, dat is een beetje kijken in een glazen bol omdat je niet weet wat er voor je ligt. Je ziet wat er gebeurt te linkerzijde en te rechterzijde van de Nederlandse politiek. Het midden is nog nooit zo zwak geweest. Als je dan kijkt naar de vormen die ik dan toch beschrijf als populisme, te linkerzijde, maar ook zeker te rechterzijde, dan moet je vaststellen dat het midden verzwakt is en waarom? Omdat men geen omgangsvormen weet te vinden voor deze nieuwe realiteit en immigratie is daar een onderdeel van. Maar te denken dat het je met de methodes van de pacificatie lukt ... dat is moeilijk en ik denk dat we in Nederland de vraag moeten stellen: 'Hoe gaan we om met dit type conflicten?' 'Hoe gaan we om met een samenleving die in een aantal opzichten verdeelder is, waar je er niet meer vanuit kunt gaan dat we het over een heel aantal dingen, bij wijze van spreken makkelijk eens kunnen worden, maar dat het een samenleving is waar hardere botsingen zullen plaatsvinden. In die hardere botsingen zie ik echter ook een vernieuwing die mij wel uitnodigend voorkomt en dat is in ieder geval niet iets dat

je tegen elke prijs zou moeten vermijden. De conflictvermijding zoals die in Nederland is gepraktiseerd, lijkt mij in menig opzicht tekort schieten. Hoe dan om te gaan met die conflicten en wat er daarna komt? Ik denk dat het geweld verder wegblijft op het moment dat we in staat zijn de conflicten ook in een open debat tot ons laten doordringen. En ik heb nog steeds een groot geloof in het vermogen van een open samenleving om door publieke meningsvorming óók over het vraagstuk van immigratie en integratie verder te komen. En dat is natuurlijk iets anders dan wat er in Nederland is gepraktiseerd in de jaren tachtig en negentig waar men nog hoopte met de de-politisering van het onderwerp, het buiten de parlementaire democratie te houden eigenlijk af te spreken: dit is zo'n gevoelig terrein, hier gaan we het niet over hebben.

Je boek heeft heel veel reacties uitgelokt, in NRC-Handelsblad is er de laatste tijd elke week een commentaar. Dat van gisteren van Engbersen luidt: 'Scheffers burgerschapsconcept, dat waarvan hij denkt; dat zijn eisen die wij kunnen stellen aan onze burgers, immigranten en autochtonen, Nederlanders die generatieslang hier wonen, is eigenlijk te dik. Je zou teveel eisen stellen aan onze eigen burgers'. Dat is een beetje in weerspraak met wat u net zei, dat het niet meer zo zou kunnen gaan als vroeger, we kunnen eigenlijk ook minder vragen van onze burgers.

Ik heb niet gezegd dat we minder kunnen vragen. Maar de formulering is in die zin wel goed gekozen waar het gaat om wat je vraagt van je eigen burgers. Dat is het vertrekpunt. Ik zie bijvoorbeeld geen accommodatie rond de islam als we niet de ontvangende samenleving, om het maar zo even te zeggen, confronteren met het ideaal van godsdienstvrijheid en dus veel preciezer Geert Wilders weerspreken en de mensen die hij representeert. Waarom? Omdat hij aan moslims de grondwet voorhoudt en tegelijkertijd de peilers van die grondwet, namelijk de godsdienstvrijheid, daar onderuit trekt. Het recht op de godsdienstvrijheid moet verdedigd worden want anders is er geen duurzame plek voor de moslimgemeenschap in Nederland mogelijk. Daar begint het mee, en vervolgens kun je op basis van diezelfde godsdienstvrijheid, niet alleen vragen, maar ook dwingend vragen aan de moslimgemeenschap dat de geloofspraktijk –en dan heb ik het niet over de heilige boeken, we gaan niet de Koran aan stukken scheuren en dat soort idiotie- hier een andere zal moeten zijn dan in de landen van herkomst. Waarom? Omdat moslims hier als minderheid, maar ook als ze een meerderheid zouden zijn, aan dezelfde normen gebonden zijn en zich hier een plek moeten verwerven in een liberale seculiere samenleving. Dat stelt eisen aan de manier waarop de Islam hier gepraktiseerd wordt. De Islam in Indonesië is een andere dan de Islam in Egypte en een andere dan in India. Er is geen enkele reden om te denken dat de Islam in zijn geloofspraktijk in Europa en Amerika zich niet zou kunnen ontwikkelen. Maar dat kan alleen als de Islam in zijn geloofspraktijk het ideaal van de godsdienstvrijheid wil verinnerlijken. Dus het gaat er om dat ieder het recht op godsdienstvrijheid moet worden voorgehouden, maar ook de plicht op godsdienstvrijheid. Dat betekent dat je op het moment dat je je beroept op het recht, de plicht moet willen aanvaarden om diezelfde vrijheden voor mensen met een ander geloof, of mensen zonder geloof, of mensen die ooit moslim waren en van hun geloof zijn afgevallen te verdedigen. Wil je die wederkerigheid van recht en plicht niet accepteren en alleen maar het recht opeisen ongeacht of je nu autochtoon of allochtoon bent. Van beide kanten zal dat moeten worden aanvaard en dat is de enige rechtvaardige manier gebaseerd op een idee van gelijke behandeling en vrijheid, dat is één voorbeeld en zo zou ik er velen kunnen geven. Maar dat is dus geen dik begrip in de zin dat ik zeg: 'Iedereen moet hetzelfde geloof aanhangen'. Onzin, ik zeg juist: het gaat om het basale idee van een open

samenleving en daar hebben we een paar gemeenschappelijke normen voor nodig, bijvoorbeeld die van de godsdienstvrijheid, om het mogelijk te maken om mensen met zeer uiteenlopende geloven vreedzaam met elkaar te laten leven, maar dat kan dus niet zonder een gedeelde normatieve horizon van bijvoorbeeld godsdienstvrijheid. Hoe kan ik nou de vrijheid verdedigen van iemand die zijn vrijheid gebruikt om mijn vrijheid te verwoesten? Dat is toch gewoon een ongelooftwaardig uitgangspunt?

Dus dat zijn eigenlijk hele minimale eisen?

Ja, maar het zijn wel verplichtende eisen, omdat het volgens mij zonder die godsdienstvrijheid niet lukt. Als ik met de imam debateer zegt tegen mij: Ja, godsdienstvrijheid..de wetten van Nederland verplichten mij daartoe,' maar ik zou toch wel een stap verder willen gaan en willen vragen: 'is het ook een ideaal dat je hebt verinnerlijkt?' Dan zegt hij terug: 'daar kan ik eigenlijk niet over oordelen, hogere autoriteiten moeten zeggen of ook in andere landen dat ideaal geldt.' Dat vind ik tekort schieten, ik heb geen zin in die vorm van pragmatiek, ik wil verder en ik vind het niet teveel gevraagd om van moslimmigranten te eisen dat zij een andere geloofspraktijk uitoefenen dan in de landen van herkomst. Maar ik zou de Nederlandse cultuur nooit louter in religieuze termen beschrijven als ik een seculiere partij vertegenwoordigde, ik zou ook voor het humanisme aandacht willen vragen, voor het atheïsme en voor allerlei andere stromingen in de Nederlandse cultuur. Maar goed, als je naar het religieuze leven in Nederland kijkt, dan zijn moslims daar onontkoombaar een onderdeel van, zij zullen hun deel uitmaken van deze samenleving en er in toenemende mate hun stem in laten gelden. Daar heb ik totaal geen problemen mee, maar daar zijn wél basale normen voor nodig en die veranderen de geloofspraktijk van moslims als het goed is.

Je besteedt in je boek veel aandacht aan Amerika. Over het algemeen wordt over Amerika gedacht dat de omgang tussen immigranten en de bevolking die daar al langer leeft, beter gaat. Is het dan zo dat daar veel minder immigranten nog leven met hun concepten van bijvoorbeeld de godsdienstvrijheid ?

Ik was een tijd geleden in Chicago, in een debat over moslims in Europa en dan zie je dat er over de Islam hier in Europa veel existentiële vragen worden gesteld dan in Amerika. In Amerika is op dit moment geen debat over de manier waarop de Islam of de moslimgemeenschap deel gaan uitmaken van de identiteit van Amerika. De Islam wordt gezien als een vraagstuk van buitenlandse politiek, niet als een vraagstuk van binnenlandse politiek. Wij doen dat hier nu wel, dus ik heb het idee dat er veel existentiële worstelingen plaatsvinden in landen als Frankrijk, Denemarken en Nederland. Dat speelt een veel belangrijkere rol in het publieke debat.

Vragen wij niet veel meer van immigranten dan die Amerikanen vragen?

Ja, maar mensen geven ook minder. Dat is natuurlijk het punt, wij vragen meer omdat er in de verzorgingsstaat misschien ook wel een veel ruimhartiger idee zit over sociale bescherming. Kortom: we zouden het kunnen hebben over de wederkerigheid van de verzorgingsstaat. Het kan niet verbazen dat klassieke immigratielanden een veel kalere verzorgingsstaat hebben, dus dat maakt de drempel lager.

Je zou het ook anders kunnen zeggen: het sociale netwerk in Europa is veel dichter geknoopt en daardoor moeilijker doordringbaar voor buitenstaanders. Dus dat is

wel degelijk een vraag waar je het over kan hebben, maar nu even terug naar de religie: Als je naar de Amerikaanse geschiedenis kijkt, dan is er in de 19e eeuw een geweldige clash tussen protestants Amerika en zijn katholieke migranten geweest. Die mensen kwamen uit Ierland, uit Italië. Er waren grote populistische bewegingen tegen katholieke bewegingen, de zogenaamde no-nothings. ik vond het interessant om te zien dat midden in de 19e eeuw daar grote populistische bewegingen tegen de katholieke migranten aanwezig waren en dat het dus een enorme inspanning geweest is in Amerika om het katholicisme als godsdienst onderdeel van het beeld van Amerika te maken en die katholieke migranten te accepteren. Het heeft 120 jaar geduurd tussen de aankomst van de eerste Ierse immigranten en de verkiezing van de eerste katholieke president van Amerika, John F. Kennedy en hij moest tijdens zijn verkiezingscampagne elke dag opnieuw herhalen dat zijn eerste loyaliteit lag bij Amerika en niet bij het Vaticaan.

Kortom: het is een geschiedenis van vallen en opstaan met als Leitmotiv: slaagt een samenleving erin om nieuwe geloofsgemeenschappen, nieuwe etnische groepen tot onderdeel te maken van de vanzelfsprekendheid, van het beeld van het land dat je hebt.

Daar ben ik naar op zoek geweest, vandaar ook de titel 'Het land van aankomst'. Mijn kritiek op de wetenschapsbeoefenaars over het geheel genomen, is dat die migratie altijd alleen maar vanuit het gezichtspunt van de immigrant bekijken en dat is ook mooi, die kant moet ook beschreven worden, maar er is ook een andere kant, er zijn ook mensen die er al waren, en dat gezichtspunt is altijd alleen maar als hinderkracht geanalyseerd, iets van mensen die niet open stonden. En laat ik zeggen, de ervaring van verlies die migranten hebben, het gevoel van: 'wij raken iets kwijt wat ons dierbaar is, omdat we ineens in een hele andere omgeving terecht komen,' bestaat ook aan de kant van de ingezetenen. Als ik kijk naar de elites van Boston in de 19e eeuw die werden geconfronteerd met zeer vrome katholieken van het Ierse platteland, dan is dat in een aantal opzichten zó hetzelfde conflict wat zich nu in Amsterdam rond moslimmigranten afspeelt, en daar kun je iets van leren. Ik was geïnteresseerd in de botsing van beide gezichtspunten, vandaar de titel 'Het land van aankomst' omdat ik dacht: er komen mensen aan, er zullen mensen blijven komen. Het is dus geen pleidooi zoals Piet Emmer schreef, voor 'vesting Nederland'. Ik dacht het niet.

Ja en je hebt je ook afgevraagd of een verzorgingsstaat zich wel goed verhoudt tot de openheid van grenzen die wij nu voor ons zien. In Amerika hebben ze in zekere zin oplossingen door aan tussenvormen te denken, je hebt mensen die helemaal Amerikaans staatsburger zijn, mensen met alleen een 'green card' en mensen met een tijdelijke verblijfsvergunning, terwijl het in Nederland in zekere zin alles of niets is, als je de politici daar de laatste jaren over hoort.

Nou, dat is natuurlijk niet helemaal waar, kijk maar naar de kennismigratie in Nederland, er komen per jaar 45.000 mensen Nederland binnen onder specifieke regelingen, dus de praktijk van immigratie in Nederland is ook veel diverser dan de suggestie dat het alles of niets zou zijn, je hebt mensen met een verblijfsvergunning waarbij het een x-aantal jaren duurt voordat ze genaturaliseerd kunnen worden. Overigens is de periode van naturalisatie in Nederland van een zelfde lengte als die in Amerika, namelijk vijf jaar. Maar het is waar, Amerika heeft een iets grotere diversiteit in verblijfstitels en tegelijkertijd eerlijk gezegd een geweldig probleem met illegaliteit; er zijn 13 miljoen illegalen. En dan begrijp ik dus zeker te linkerkant van het politieke spectrum de houding niet van mensen die zeggen: 'Ach, illegaliteit daar moeten we niet een te groot probleem van maken'. Wat je dan eigenlijk doet is een monsterverbond sluiten uit humanitaire

overwegingen. We gaan niet op illegalen jagen, met dat deel van het bedrijfsleven dat rücksichtslos illegalen uitbuit. Je ziet in Amerika verbonden ontstaan tussen de agrarische belangenvertegenwoordigers en de overheid. Dus ik zie totaal niet waarom het gedogen van illegaliteit een samenleving opener en socialer maakt, integendeel, zoals het gedogen een samenleving überhaupt onvrijer maakt, omdat het gedogen uiteindelijk het recht van de sterkste is, omdat de wetshandhaving gaat over de bescherming van de zwakkeren en dat is zeker te linkerzijde de enorme denkfout. Illegaliteit gedogen helpt niemand. Je moet natuurlijk op een gegeven moment in Amerika wel de vraag stellen: hoe ga je daar dan mee om? 13 miljoen mensen ga je niet wegdefiniëren in administratieve zin, dus daar zul je een oplossing voor moeten vinden, die uiteindelijk waarschijnlijk toch zal bestaan uit een vorm van wettelijke erkenning van hun positie en een vorm van naturalisering en een vorm van verblijfsvergunning et cetera, maar je zúlt er iets mee moeten doen. En als ik in een restaurant ben in Amerika en je kijkt goed naar de gezichten van al die mensen die maar om je tafeltje staan om je glas bij te vullen, dan zie je de uitputting, dan zie je mensen die tien, twaalf, veertien uur per dag werken voor een hongerloon. En om dan te zeggen dat dat een ontzettend geslaagd voorbeeld van omgang met illegaliteit is...ik zou de morele vraag willen opwerpen van hoe hier mee om te gaan, maar het idee van 'we kijken de andere kant uit' en dat is de meest morele houding, nou, daar geloof ik niet in.

Je werpt dus de vraag op of de verzorgingsstaat zich goed verhoudt tot de openheid van de grenzen die wij voorstaan. Wat is je antwoord?

Nou, je ziet ook binnen de PvdA iemand als Wouter Bos die zegt 'we moeten hetzelfde doen als in Amerika en Australië, namelijk migranten een tijd lang uitsluiten van voorzieningen van de verzorgingsstaat. Ik zou eigenlijk de vraag anders willen stellen, op basis van het idee van gelijke behandeling. Ik vind het interessant om de vraag te stellen hoe je met álle nieuwkomers op de arbeidsmarkt, dus niet alleen migranten, maar ook mensen die net van school komen, daar mee omgaat en of je dus zou kunnen nadenken over een idee of mensen rechten opbouwen in de verzorgingsstaat waarop ze zich kunnen beroepen. Maar de gedachte dat je als je nog nooit gewerkt hebt, meteen uit school komt, kortgeleden geïmmigreerd bent, onmiddellijk aanspraak zou kunnen maken op de verzorgingsstaat, doet nog wel vragen oproepen. Dat is niet bedoeld als een uitnodiging om specifieke eisen te stellen aan migranten, maar als een uitnodiging om tekorten in de samenleving als geheel te overdenken. Dus een hoge mate van arbeidsongeschiktheid en werkeloosheid in bepaalde migrantengemeenschappen zie ik als een uitnodiging om na te denken over de verzorgingsstaat as such. En hetzelfde geldt voor het onderwijs, je kunt een vraag stellen aan migrantenkinderen in de trant van: moeten jullie niet iets weten over de geschiedenis van het land en de rechtscultuur? Maar dan moet je ook openstaan voor de vraag die terugkomt: 'Wat weten jullie er zelf eigenlijk van?' En dáárom hebben we geen vragen gesteld aan migranten. Dát was onze tolerantie, we stellen geen vragen omdat we geen zin hebben in de wedervraag. We stellen geen vragen omdat we eigenlijk helemaal niet geïnteresseerd zijn in de antwoorden die we terugkrijgen. Dat vind ik geen tolerantie. Ik vind dat de wederkerigheid die ik vooropstel, dus de wederkerigheid van vraag en antwoord, vraag en wedervraag, recht en plicht, voor iedereen geldt. Dus ik zie in de schok van de migratie een geweldige mogelijkheid om onze instituties opnieuw te overdenken; de verzorgingsstaat, het onderwijs, et cetera, onze vrijheden opnieuw te overdenken, de vrijheid van meningsuiting, de vrijheid van godsdienst, maar dan voor iedereen.

Maar om dan even concreet te worden, jouw antwoord op de vraag over de verzorgingsstaat zou in ieder geval niet datgene zijn wat Wouter Bos nu voorstelt maar eerdere: laten we naar die voorzieningen zelf kijken?

Als hij zegt: 'er is een vraag rond nieuwkomers, (waarmee hij bedoelt: migranten) en of die wel of niet aanspraak kunnen maken op de voorzieningen van de verzorgingsstaat, dan zeg ik: waarom zou je diezelfde vraag dan stellen aan autochtone nieuwkomers? Dat vind ik nou net zo interessant, dat het beginsel van gelijke behandeling je dwingt om aldoor uit een specifiek probleem een algemene vraag af te leiden. Daarom ben ik er ook ontzettend tegen als Donner zegt: 'Marokkaanse jongeren moeten anders bestraft worden dan andere jongeren', Nee, achter de hoge mate van jeugdcriminaliteit in bepaalde migrantengemeenschappen zit een algemene vraag, namelijk: hoe gaan we daar in Nederland met rechtshandhaving, mee om? Dat vind ik een veel interessantere benadering omdat je dan de verleiding weerstaat om mensen ongelijk te behandelen.

Vind je niet dat als wij integratie succesvoller willen laten verlopen, de voorzieningen van de verzorgingsstaat te riant zijn?

Nee ik zou eerder een vraag willen stellen over de toegang tot de verzorgingsstaat. Ik wil in principe het beschavingsideaal blijven verdedigen dat iemand die buiten zijn eigen wil, door ziekte, werkeloosheid, arbeidsongeschiktheid, ouderdom of wat dan ook, niet meer productieve arbeid kan verrichten, je hem of haar een niveau van sociale bescherming biedt dat ook reëel is, waar mensen ook inderdaad op een enigszins fatsoenlijke manier mee kunnen leven. Dat wil ik blijven verdedigen, maar de toegang tot die voorzieningen en het gemak waarmee arbeidsongeschiktheid wordt bepaald, waarmee mensen die eigenlijk niet meer productief waren, werden gemarginaliseerd, vond ik een moreel schandaal. Ik heb nooit begrepen waarom dat het te linker zijde als sociale politiek is ervaren om iemand van 26 jaar die voor de klas staat en het niet aankan (en dus blijkbaar het verkeerde beroep heeft gekozen), levenslang het stempel arbeidsongeschikt op zijn voorhoofd te drukken en dan te denken dat je sociaal bezig bent. Dat is iets wat ik niet wil verdedigen. Het is van belang na te denken over een hele generatie migranten die via de arbeidsongeschiktheidsregeling op een zijspoor is gezet, en niet alleen de consequenties voor henzelf, maar ook voor hun kinderen, maar vooral ook voor de rechtvaardiging van immigratie in een samenleving. De lage productiviteit van migranten is een van de fundamentele redenen waarom de immigratie in Nederland en ook in een aantal andere Europese landen zo omstreden is geraakt. Dus migratie, ja, maar dan een vorm waar je beter over nadenkt, omdat de productiviteit van migranten enorm bijdraagt aan de maatschappelijke aanvaarding van doorgaande immigratie.

Dat is interessant, die economische bijdrage van migranten aan de samenleving. Hoe voorzie jij dan nu de rol die de zeer productieve Polen zullen spelen in ons immigratiedebat?

Ja ze schijnen 25% productiever te zijn dan Nederlanders, nou als ik werkgever was, zou ik het wel weten! Ik zou alleen nog maar Polen in dienst nemen.

Dat lijkt ook een beetje te gebeuren...

Nou, 100 tot 200.000, dat is allemaal nog wel te overzien en dat heeft een hele andere achtergrond, namelijk een idee over de Europese integratie. Ik ben er een

voorzitter van, ik heb altijd, inclusief Turkije op termijn, (ik weet dat mensen dan altijd heel verbaasd zijn, dat ze denken, die Scheffer was toch een enorme islamofob, en hoe kan ie er nou al jaar en dag voor zijn dat Turkije bij de EU moet komen, maar misschien zou dat ook mijn islamofobie in een iets ander daglicht stellen, wie weet) maar ik ben dus voor het ideaal van stapsgewijze EU-vorming, en dat betekent dus ook op den duur een vrij verkeer van personen en daarom is het natuurlijk zo belangrijk dat het economische ontwikkelingsniveau van de deelnemende landen aan de EU enigszins naar elkaar toegroeit, omdat je anders behoorlijke arbeidsmigratie krijgt. Ik heb het al gezien met de Spanjaarden, de Portugezen en de Italianen. Du moment dat het economisch perspectief zich in Polen verbetert, (en dat zie je nu ook al gebeuren), denk ik dat die arbeidsmigratie zal afnemen, maar er zullen zich ongetwijfeld 50 of 100.000 Polen blijvend duurzaam vestigen en dan is het dus wel goed om een paar lessen te hebben geleerd uit de geschiedenis van de gastarbeid en je nu al veel systematischer de vraag te stellen: Hoe kun je er toe bijdragen dat hún kinderen straks niet op school komen zonder een woord Nederlands te spreken?

Een belangrijke leidraad in je boek is: hoe reageren mensen die al meerdere generaties in Nederland wonen, op die Polen? Het zijn Europeanen en we hebben gekozen voor integratie, maar denk je ook dat dat bij de uiterste kanten van het politieke spectrum zo zal worden opgevat?

Nee, ik denk dat er ook wel botsingen zullen optreden, de komst van Poolse immigranten in Amerika in de 19e eeuw leidde ook tot botsingen. Ongetwijfeld, als er zich 20.000 Polen zullen vestigen in bepaalde wijken van Rotterdam of Den Haag, dan zal dat ook wel weer tot spanningen en aanpassingsproblemen leiden dus dat is ook het interessante van de geschiedenis van migratie. Dat je ziet dat het niet alleen gaat om raciale verschillen, of om wat ervaren wordt als raciale verschillen, je ziet gewoon in de geschiedenis van Amerika, Europese migranten met enorme argwaan en gedefinieerd als niet horend bij de Amerikaanse cultuur, de Italianen en de Polen werden als zeer inferieure rassen bejegend, Nederlanders waren 'the Englishmen of the continent' en ik heb het hier dan niet over marginale stemmen maar over een officiële senaatscommissie die het immigratiebeleid aan het begin van de 20ste eeuw bepaalde, een zeer restrictief immigratiebeleid trouwens, maar daar werd, om het mild te zeggen, dus zeer afstandelijk op gereageerd en ik denk dat elke nieuwe groep, wat de achtergrond ook is, voor aanpassingsproblemen zal zorgen, dat is ook normaal. Maatschappelijke veranderingen leiden altijd tot onzekerheden en dat zal met de Polen dus ook ongetwijfeld weer passen en meten worden. Maar hoe sneller we daar over nadenken, hoe beter en evenwichtiger het antwoord zal zijn.

Je probeert in je boek een onderbouwing te geven van het recht van een land om zelf te bepalen hoe open of gesloten de grenzen zijn. Dat vind ik interessant want in het debat hoor je dat niet heel vaak, een land heeft dus volgens jou ook het recht de grenzen te sluiten. Waar ligt dat recht in?

Ik zeg niet, sluiten, integendeel, ik heb het over migratie als een bestendig onderdeel van onze wereld,

Nee goed, maar een land zou dat recht kunnen hebben?

Wat ik op allerlei terreinen heb geprobeerd, is om de mensen waar ik het niet mee eens was, hun sterkste argument te laten zien. Ook degenen die dus een principiële

pleidooi houden voor open grenzen zeggen eigenlijk dat landen géén recht hebben om zich überhaupt de vraag te stellen: 'willen we wel die migranten, of die niet?' Wat voor eisen kun je überhaupt aan migratie stellen?

Dus ik dacht, je moet naar de argumenten toegaan van degenen die zeggen: 'eigenlijk hebben we dat recht niet'. Waarom zouden wij als ontvangende samenleving überhaupt het recht hebben om eisen te stellen, want het is toch eigenlijk puur toeval dat wij hier in Nederland zijn geboren en iemand anders in Zimbabwe, en hoe zouden we dat toeval ooit tot moreel principe kunnen verheffen? Dat vind ik dus een mooie en interessant vraag om op te kauwen.

En dat deed mij enorm denken aan het debat over het erfrecht, ik heb ook in het boek die parallel getrokken, nieuw links bijvoorbeeld in de jaren '60 zei: '100% belasting op erfenissen, want waarom hebben kinderen die toevallig in een rijk gezin zijn geboren, meer recht om die rijkdom te erven dan iemand die in een arm gezin wordt geboren? Wordt de maatschappelijke ongelijkheid niet eigenlijk bestendig door erfenissen?' En dat is natuurlijk een directere en intiemere manier om dezelfde vraag te stellen: wat is het toeval van de geboorte, welke zeggingskracht heeft dat eigenlijk in morele zin? En ik denk dus, dat als je even toegaat naar de erfenissen, ik wel de argumenten zou kunnen bedenken waarom ouders iets aan hun kinderen willen nalaten, waarom ze iets mogen overdragen. Als jij spaart als ouders en je denkt: 'ik wil iets aan mijn kinderen overdragen' dan zie ik eigenlijk niet in waarom een overheid het recht heeft om zich die erfenissen toe te eigenen, en te zeggen dat dat eigenlijk publieke middelen zijn. Want hoe zo? Die zijn toevallig in dát gezin geboren.

Op een zelfde manier kun je zeggen dat de mensen die een samenleving vormen, het recht hebben om eisen te stellen aan degenen die zij daar wel of niet in willen toelaten. Er is namelijk iets opgebouwd in de loop van generaties en je kunt zeggen dat de mate waarin we dat overdragen en delen met anderen, bepaalt wie die samenleving vormen. Dat is wel een zoektocht, want het is niet vanzelfsprekend. Ik vind het wel mooi om het vanuit dat perspectief te bekijken, ik vind dat er een rechtvaardigingsplicht is, in de zin dat als je zegt: het is vanzelfsprekend, natuurlijk kunnen wij de grenzen dicht doen, dat dat gefundeerd moet zijn, telkens opnieuw overdacht moet worden.

Jacques Wallage zei: 'wie zijn wij dat we omdat we dan toevallig in Nederland zijn geboren, zouden kunnen zeggen 'we hebben een bijzonder recht op dit stukje grond.' Dat is toch bezit van iedereen!?!' Voor mij is zo'n uitspraak contra-intuïtief in moreel opzicht, ik denk dus dat het wel degelijk betekenis heeft als je ergens al generaties woont, ik vind principieel dat als mensen hier zijn, ze ook onderdeel zijn van die erfenis, deel hebben aan die erfenis. Dáár over nadenken, dat die erfenis niet publiek bezit is van iedereen die daar recht op wil doen gelden, van buiten de grenzen, dat is een zoektocht.

En even 'off the record', ook bij het belastingrecht kies je voor een weg ergens in het midden, voor het afschaffen van alle successierechten?

Een interessante discussie en helemaal van deze tijd is waar Trouw een paar dagen geleden mee opende: dat nu de vijftigers en de zestigers allemaal hun erfenissen er doorheen jagen. So much for deze generatie van de jaren '60! Het morele demasqué van deze generatie begint echt pijnlijke vormen aan te nemen. De enorm grote bek waarmee over de mensheid wordt gesproken en het volstrekte onvermogen om naar mensen te kijken, zelfs naar je eigen kinderen, zou ik nog wel eens willen bediscussiëren, ook met mijzelf trouwens!

Ik heb daar helemaal niet zulke pertinente ideeën over, maar ik vind het interessant om daar over na te denken en de gedachte dat de plek waar je geboren

bent, louter als toeval kan worden gezien. Er is geen enkele samenleving in de wereld die volledig openstaat voor immigratie en de vraag hoe je die afsluiting rechtvaardigt, blijft moreel interessant. Ik heb ook gezocht naar drie cruciale morele vragen: 1: open grenzen of niet? 2: omgang met vluchtelingen, en 3: omgang met illegaliteit. Ik wil die vragen graag in het centrum van het publieke debat zien en ook besproken horen door degenen met wie ik het niet eens ben. Ik vind dat als het om het asielbeleid gaat, dat er te grote woorden worden gebruikt, van beide kanten.

Elk beleid dat een beleid wil zijn en dus onderscheid maakt, begeeft zich uiteindelijk in het morele wespennest van oordeelsvorming over een individueel leven. Van verhalen die ontzettend moeilijk te traceren en te controleren zijn en om dan te zeggen: 'wij hebben morele evidenties waarvan wij weten dat alles wat er nu aan beperkingen is voorgesteld in de ons achterliggende jaren ook in de wet door Job Cohen opgesteld, is moreel zéér te verwerpen'. Dat vind ik veel te makkelijk, want daarmee zeg je eigenlijk: elk asielbeleid verwerpen we principieel, iedereen die zich meldt als vluchteling. Doe je dat niet, dan begeef je je vanaf dat moment in enorm ingewikkelde morele afwegingen, en ik vind dat de critici van het asielbeleid zich veel te hoog op het paard zetten want de consequentie van hun houding, namelijk afzien van elk asielbeleid, trekt men niet, want er moet toch asielbeleid zijn.

Dus die morele evidenties staan beleidsmakers in de weg?

Nee, die staan de critici in de weg. De vraag is: waarom hebben wij een immigratiebeleid? Kortom: Zeggen wij: die wél en die niet? waarom kan Australië een puntensysteem hebben, in de trant van: die en die kwalificaties hebben we, en andere mensen komen er niet in. Waarom kan Canada dat doen, waarom kan Amerika dat doen? Kortom: hoe rechtvaardigen we dat er voortdurend een afweging is tussen openheid en afsluiting? Ik geloof dat elke betekenisvolle gemeenschap, als je alleen al naar de verzorgingsstaat kijkt, een nationaal stelsel van solidariteit is.

En dat is natuurlijk ook het slechte geweten van de PvdA, 95% van de sociaal-democratie gaat over nationale solidariteit, 5% gaat met Pronk en aanverwanten over internationale solidariteit. In de retoriek ging het 95% over internationale solidariteit en 5% over nationale solidariteit, maar de praktijk is natuurlijk een andere. En nu gaat het dus in een tijd van globalisering om de vraag: in welke mate geven we toe aan een relativisering van die nationale solidariteit? Hoe richten we onze verzorgingsstaat in tijden van immigratie in? We zullen dan wel zien hoever de retoriek reikt, zeker te linkerzijde, en wat rechtvaardigere verhoudingen tussen noord en zuid voor consequenties hebben voor het niveau van nationale bescherming.

Heeft de SP dat niet in zekere zin op de agenda gezet of tussen aanhalingstekens 'opgelost' door 100% aandacht te geven aan de nationale solidariteit?

De SP is wel interessant qua cultuur, zeker qua politieke afwegingen. Toen ik zelf dat pleidooi hield voor een nationaal-historisch museum, was Jan Marijnissen eigenlijk de eerste Nederlandse politicus die daar was in zag. Daar zie ik wel een zekere onconventionele houding in, anderen zullen het trouwens heel erg conditioneel vinden. Maar ik denk dat de SP toch wel gedwongen is om na te denken over de plek van de verzorgingsstaat in tijden van immigratie en globalisering en hoe de verhouding is tussen het nadenken over noord-zuid-verhoudingen en nationale bescherming. De beste bijdrage aan ontwikkeling bestaat uit het openen van grenzen, dat is gewoon waar, gezien vanuit het

gezichtspunt van het zuiden. Het is absoluut, en dat is ook door iedereen uitgerekend, dat de lotsverbetering door te emigreren en alle terugzendingen die daardoor plaatsvinden, maximaal is, althans binnen de mogelijkheden. Als je zegt: 'wij aan de ontvangende kant willen ons niet helemaal openstellen voor die gedachte, we stellen daar grenzen aan', dan betekent dat dat je op andere manieren zult moeten zoeken naar het bewerkstelligen van rechtvaardigere verhoudingen tussen noord en zuid. Daar heb je natuurlijk maar beperkt invloed op, maar ik vind wel dat het immigratiedebat per definitie zou moeten betekenen dat het hele vraagstuk van ontwikkelingssamenwerking een veel centralere rol krijgt in ons politieke bestel. Nu is het meer een aflaat, toch die 5 % nadat we 95% van de nationale bescherming hebben geregeld, en ik vind dat daar over nagedacht moet worden. Dat irriteert me dan wel een beetje want dat zijn aspecten waar niemand het over heeft, terwijl ik er uitgebreid over schrijf, maar het past niet in de beeldvorming van mij, ik zou islamofob zijn, ik zou voor vesting Nederland pleiten, dus als je dan in een paragraaf ook nog ingaat op de noord-zuidverhoudingen dat past dan niet in het beeld. Maar toch staat het er allemaal wél in en uit een diepe overtuiging.

Is er nog zo'n aspect waarvan je vindt dat het bizar is dat daar nog niet over geschreven is?

Nou, wat ik over het vooroordeel schrijf bijvoorbeeld, ik ga uitvoerig in op de historische betekenis van het cultuurrelativisme, ik bekritiseer het uiteindelijk, maar ik behandel het als reactie op het racisme als wetenschappelijke doctrine. Ik noem de historische verdienste van het cultuurrelativisme, de band tussen ras en cultuur werd daar namelijk doorbroken, de band tussen cultuur en biologie werd doorbroken. Ik laat vervolgens de begrenzingen er van zien en ik heb een heel betoog over vooroordelen, daar heb ik in de recensies nog niet veel over gelezen. Ik wil niet zeuren hoor verder, maar ik vind dat mensen het zich vaak zo ongelofelijk makkelijk maken, zich ontzettend snel definiëren in de ene plek of de andere, terwijl ik me nou net in het midden van het spanningsveld tussen openheid en afsluiting probeer te begeven, en dat dat ook de essentie is: voortdurend laveren tussen eigenheid en openheid en hoe die twee met elkaar te verbinden? Hoe zorg je ervoor dat die niet uit elkaar drijven? Dat zie ik nu overal gebeuren; Elites die zich enorm richten op de openheid, voor een deel uit economisch eigenbelang, maar ook gewoon omdat de baten van globalisering natuurlijk zeer ongelijk verdeeld zijn. Voor types zoals ik en vast ook voor jou en voor veel mensen hier, is de globalisering natuurlijk een enorme uitnodiging en een enorme mogelijkheid om je horizon te verbreden, maar voor heel veel mensen is dat het niet en de kosten van globalisering zijn zeer ongelijk verdeeld, dus ik vind dat je voortdurend moet nadenken over al die vragen waar we het nu over hebben. Bescherming, sociale bescherming, de openheid van de economie, immigratie, ja, maar wat voor immigratie? Dan probeer je dus te denken in een spanningsverhouding en de meeste mensen kunnen die spanning niet uithouden, ze gaan of naar de ene pool: openheid, tolerantie, noem maar op, of trekken zich terug in de andere pool: eigen identiteit, afsluiting, loyaliteit. Al die begrippen en het uithouden van de spanning tussen openheid en de ideeën van eigenheid, dát is mijn zoektocht.

En het idee is niet dat morele evidenties vervangen moeten worden door amorele evidenties, maar om te laten zien in welke mate we in het hele debat over immigratie, in deze tijden van globalisering, toegeven aan de relativisering van nationale solidariteit

PAUZE

Jean Tillie, Hoogleraar electorale politiek en verbonden aan het instituut voor migratie en etnische studies houdt een referaat in reactie op het boek.

Op 10 september 2001 werkte ik aan de Harvard University in New York samen met de Amerikaanse politicoloog Robert Putnam. Hij deed onderzoek naar etnische diversiteit en wat dat met mensen doet. In mei 2007 publiceerde hij hier een artikel over. Hij heeft er zes jaar over gedaan om die resultaten te publiceren, blijkbaar vanwege een zeker ongemak erover.

Het was een grootschalig doorwrocht onderzoek dat plaats had in veertig Amerikaanse steden. En één belangrijk resultaat was dat een toename van etnische diversiteit in gemeenschappen leidt tot een toename van sociaal isolement. Dat is een reactie op een veranderende omgeving. Mensen trekken zich terug in hun schulp. Het vertrouwen tussen maar óók binnen etnische groepen daalt. Resultaat: sociale isolement, men voelt zich alleen.

Ik heb zelf uitvoerig onderzoek gedaan naar radicaliseringsprocessen onder moslims, maar ook onder rechtsradicalen. Beide groepen voelen zich sociaal geïsoleerd. Dat is een belangrijke factor voor radicalisering. Deze mensen zetten zich af tegen de samenleving en dat leidt tot een dichotome samenleving.

Ik geloof niet in dat deze mensen zoals Paul Scheffer zegt, een idee van Nederland voor zich zien, maar alleen maar van een gescheiden Nederland. Er is een algehele daling van vertrouwen en het is goed dat Paul dat aan de orde stelt. Dat is een cruciaal probleem van de multiculturele samenleving, een probleem dat jarenlang ontkend is. Er was altijd wel aandacht voor de problemen van de groep die binnenkwam, maar de rol van de ontvangende samenleving is lange tijd ontkend. Er zijn twee dingen in het boek van Scheffer waar ik het over wil hebben. Zijn idee van Nederland en wat dat dan is en de relatie tussen eigenheid en openheid

Twee uitgangspunten:

Ik denk dat immigratie een constante is, het is niet te stoppen, het kan variëren, soms veel, soms weinig. Ik heb dan ook de neiging om vraagstukken rond immigratie en integratie los te koppelen, als immigratie zou stoppen, zou integratie immers door moeten gaan.

Daarnaast is multiculturalisme een gegeven. Iedere samenleving is aan globalisering onderhevig. Het is geen normatief begrip, iedere samenleving zal een multiculturele samenleving zijn.

Dan het idee van Nederland: In mijn onderzoek gaat het wat dat betreft heel erg over politieke integratie en dan bestaan er vier verschillende invalshoeken:

- rechten (mensen hebben rechten, migranten mogen stemmen als ze vijf jaar legaal in Nederland zijn)
- allemaal dezelfde culturele normen en waarden (men integreert pas politiek als men monocultureel is geworden)
- identificatie met Nederland (we hebben een 'wij' nodig) (idee van Paul)
- niet identificatie maar participatie (politieke participatie belangrijkst in de politieke integratie, dan worden de voorkeuren van mensen kenbaar gemaakt, uitgewisseld en zo ontstaat er identificatie met Nederland)

Het is goed dat Wilders er is, want er is daardoor een groep die zich vertegenwoordigd acht door zijn standpunten. Migrantten moeten dat ook kunnen doen, dat heeft een enorme integrerende werking.

Het maatschappelijk middenveld is belangrijk voor politieke integratie/participatie.

Ik zie een belangrijke rol weggelegd voor zelforganisaties/vrijwilligersorganisaties. Zij doorbreken het sociale isolement waar ik het net over had en het bevordert participatie in de democratie. Dat is sociaal kapitaal, vertrouwensnetwerken tussen mensen. Het klinkt misschien gek, maar niet-democratische organisaties kunnen een rol spelen in de democratie. Want democratie is besmettelijk. Het opbouwen van sociaal kapitaal langs etnische lijnen, heeft ook goede gevolgen voor de integratie. Dat is niet voldoende, je zou een sociale cohesie in de samenleving willen waar mensen zich langs allerlei identiteiten organiseren, maar waarin er zwakke verbanden (openheid) bestaan tussen de groepen. Het zogenaamde 'weak-tie-network', een mooi voorbeeld daarvan is het elite-netwerk. Dat is krachtig georganiseerd, maar levert geen verzuiling op.

Het idee van Nederland.

Robert Putnam toonde in 1993 aan: Democratie functioneert beter als het maatschappelijk middenveld (eigenheid) sterk is. Dat veld is de basis van het debat. Mijn idee van Nederland, daar zijn we behoorlijk verkeerd bezig: we hebben een minimale democratie waarin alle opvattingen verschillen en uitgesproken worden, idealiter in één taal, binnen een democratie die grenzen heeft. En die grenzen zijn overschreden. Je mag niet alles zeggen in een democratie. Dat is het grote misverstand van Fortuyn. Hij zei: ik zeg wat ik denk, nou dames en heren, als ik zou zeggen wat ik dacht, dan zou u mij een volstreekte idioot vinden. Er zitten grenzen aan het spreken in het openbaar en er zijn dan ook drie taboes:

-Gij zult niet oproepen tot geweld

-Gij zult de ander als mens blijven zien (homo's nog erger noemen dan varkens bijvoorbeeld)

-Gij zult leden van de politieke gemeenschap niet uitsluiten (vaak overtreden, door expliciet te zeggen: je mag niet meedoen, maar vaak ook op een hele milde manier.)

Die drie grondregels moeten in het debat hersteld worden. Binnen deze grenzen mogen alle standpunten worden ingenomen.

Het laatste punt dat ik wil maken:

Democratie veronderstelt een gemeenschap, er is altijd sprake van een politieke gemeenschap. We zullen dus inderdaad gaan moeten nadenken over wie wel en wie niet tot die gemeenschap behoort, want als je de gemeenschap beschrijft, stel je ook grenzen, zeg je ook wie er niet bij hoort. Ik neig naar een hele simpele regel: iedereen die vijf jaar of langer legaal in Nederland verblijft, vormt onderdeel van die politieke gemeenschap waarin wij het debat kunnen voeren.

Reactie van Paul Scheffer:

Eén opmerking over die drie taboes: hoe hanteer je die? Censureer je El Moumni of heb je zoveel vertrouwen in de samenleving dat zulke uitlatingen zich vanzelf marginaliseren? Ik geloof het laatste, ik heb voldoende vertrouwen in de weerbaarheid van de democratie.

Over de rol van het maatschappelijk middenveld: het gaat me meer om de weg er naartoe dan het doel zelf, identificatie met Nederland is wel iets dat mensen zou kunnen samenbrengen. Dat betekent niet dat iedereen hetzelfde idee moet hebben over Nederland, integendeel. Als ik het heb over het 'wij' dan bedoel ik dat we een gedeelde verantwoordelijkheid hebben. Dat relatieveert etnische scheidslijnen. De vraag is: wat hebben we minimaal aan gedeelde verantwoordelijkheid nodig om de verschillen met elkaar uit te kunnen houden? Ik ben het totaal niet eens met multiculturaliteit als gegeven. De open samenleving dat is het uitgangspunt, de essentie van de democratie.

Wie vertegenwoordigt wie?

Het maatschappelijk middenveld is zwak, ik zie er weinig leiders.

Het gevaar van etnische groepsvorming is dat iedereen zich in die termen gaat definiëren, ook de meerderheid gaat dat doen en dat kan tot een ongebreideld populisme leiden onder het blanke deel van de bevolking. We moeten de grenzen aan de etnische identiteit overdenken, vandaar denk ik dat zowel in empirisch als in normatief opzicht het idee van integratie met behoud van eigen identiteit niet klopt. Mensen veranderen door migratie, de ontvangende samenleving verandert er door. Integratie stelt juist de gedeelde identiteit ter discussie, integratie vraagt om zelfonderzoek aan alle kanten. Ik ben helemaal niet tegen het maatschappelijk middenveld. Maar er zitten grenzen aan het je beroepen op etnische identiteit. Er zit een risico in het hedendaags populisme en etnische identificatie.

Dus hoe leggen wij het verband tussen groepsbelang en algemeen belang

Jean reageert:

Er zijn twee dingen: Het handhaven van taboes en de belangrijke rol van de politieke elite.

Zij moeten de rol op zich nemen de taboe-overtreders te corrigeren.

Paul: maar dan toch wel met hoor en wederhoor, of wordt het censuur, dat je zegt: 'U mag dit niet zeggen'.

Jean: Nee, de elite bewaakt de grenzen van de democratie. Het probleem is dat we die politieke elite zijn kwijtgeraakt. Je komt pas in het strafrecht als je geweld gebruikt, wat mij betreft.

De politieke elite houdt zich teveel bezig met het electoraat, ik wacht op de elite die zegt: dit vind ik en als u het er niet mee eens bent, moet u niet op mij stemmen.

Dan dat multiculturalisme: ik verplicht mensen niet om zich te organiseren langs etnische lijnen, ik zeg alleen dat etniciteit een manier kan zijn om je te organiseren. Het populisme ontstaat als iemand een identiteit claimt die voortkomt uit een sociaal isolement. Die fictieve gemeenschap maakt mensen gevoelig voor radicalisme.

Frans-Willem Verbaas, (asieljurist en auteur van het boek 'Er is thans geen grond: Het Nederlands asielbeleid van binnenuit')

Iedereen zou dit boek moeten lezen, maar gaandeweg raakte ik een beetje teleurgesteld. Ik miste namelijk een paar dingen, u noemt een aantal pogingen in andere landen om migratie te reguleren en in te perken, maar u noemt helemaal niet wat er de afgelopen jaren in Nederland is gebeurd, de naam Verdonk komt er zelfs helemaal niet in voor. Er is nu een taalttest ingevoerd, de inkomensgrens is verhoogd en de leeftijdsgrens is verhoogd, die dingen werpen een enorme barrière op voor migranten.

U stelt: men wil niet uitzetten in Nederland, maar dat wil men wel degelijk, er zijn bajesboten etc, alleen dat uitzetten mislukt vaak, doordat landen of de vreemdelingen zelf niet mee werken, maar beslist niet omdat Nederland dat niet wil.

U stelt ook dat er een verbond is tussen de overheid en het bedrijfsleven om illegaliteit te gedogen, ik kan dat in mijn praktijk niet vinden, het levert werkgevers zeer hoge boetes op. Tenslotte noemt u niet de verharding die de afgelopen jaren binnen het asielbeleid heeft plaatsgevonden. Denk aan de uitzettingen naar Irak en Somalië en dat asielzoekers veel te lang in detentie blijven.

Dergelijke kanttekeningen kwam ik in uw boek niet tegen.

Paul reageert:

Ik heb het niet over de politiek willen hebben, maar juist over de maatschappelijke veranderingen. Daarom komt Verdonk er niet in voor, net zo min als Cohen etc. Je vasthouden aan de politieke actualiteit maakt het boek over een paar jaar minder interessant. Ik ben juist op zoek gegaan naar vergelijkingen tussen landen en terug in de geschiedenis.

Wat betreft die kwesties, ik refereer daar wel aan, het gedogen, Nederland legt op dit moment absoluut geen prioriteit bij illegaliteit. Er is een cultuur van gedogen en meer in algemene zin heb ik willen laten zien hoe systematisch werkgeverssancties op z'n elfendertigst gebeurt, daar wordt geen prioriteit aan gegeven, ik wil de moraliteit van het gedogen aan de orde stellen.

Wat betreft de verharding: daar heb ik het wel over gehad, ik refereer aan die actie van de 26.000 gezichten, maar ik heb het geprobeerd vanuit een meer principiële-moreel vraagstuk te bekijken. Zowel de toetsing van open grenzen of niet, asiel Er wordt beweerd dat immigratie niet valt te stoppen, maar ik geloof dat het wel degelijk beheersbaar is. Mijn stelling is: er is bijna geen vorm van omvangrijke migratie waarin de overheid geen rol heeft gespeeld en bovendien ben je in volledige tegenspraak als je suggereert dat democratie een gemeenschap vereist. Als je zegt dat immigratie niet te stoppen valt, betekent dat ook dat je de essentie van democratie, namelijk het besluit over wie hoort er wel bij en wie niet, eigenlijk al terugtrekt.

Jean:

Ik bedoel dat migratie altijd zal blijven staan. Je moet continu de vraag moeten stellen wie er wel en niet bij hoort, en je zult altijd rekening moeten houden met oncontroleerbare vormen van migratie, zolang de verschillen tussen arm en rijk blijven bestaan.

Paul:

de essentialia van grote migratiebewegingen hebben juist veel meer met politiek te maken dan we ons vaak realiseren en het voorstellen als een soort natuurnoodzakelijkheid lijkt mij dus niet zo verstandig.

Vraag uit de zaal:

Hoe gebruiken Paul en Jean het begrip wederkerigheid. Betekent dit alleen dat immigranten en autochtonen zich beiden buigen over onze Nederlandse instellingen en cultuur, of ook dat wij openstaan voor de cultuur van de immigrant. Met andere woorden: blijft er een Leitcultuur gelden, ook als de autochtonen in de minderheid zouden zijn?

Paul:

Mijn idee van wederkerigheid gaat over twee dingen, namelijk: Weten van de geschiedenis, ook wijzelf moeten dat! De immigratiegeschiedenis van Nederland zou veel meer nadruk moeten krijgen. Dat gebeurt ook wel, de slavernij is niet voor niets in de canon opgenomen. De tweede wederkerigheid ligt op een dieper niveau en dat is basaal het idee van een open samenleving, een voorbeeld daarvan is de godsdienstvrijheid als recht en tegelijkertijd als plicht opgevat. Die wederkerigheid is uiteindelijk geworteld in een idee van een open samenleving die van iedereen een vorm van zelfonderzoek vraagt.'

Jean:

Mijn wederkerigheid is minimaal. Die gedeelde geschiedenis... daar moet ik nog even over nadenken.

Paul:

Gedeelde geschiedenis betekent niet dat iedereen hetzelfde moet denken over de geschiedenis.

Burgerschap is een notie hebben dat er iets aan je vooraf is gegaan en dat er iets op je volgt en dat je in het hier en nu dus niet het middelpunt bent.

Reactie Anton van Kalmthout (hoogleraar straf- en vreemdelingenrecht):

Het is een prima boek, maar het roept natuurlijk vragen op.

Migratie legt meer de wanorde van de samenleving bloot dan dat het de oorzaak is. Wat ik in het boek een beetje mis is die context van die maatschappelijke wanorde. We hebben in deze wereld te maken met individualisering, globalisering, europeanisering, en ik mis de sociale context. Er zijn een aantal problemen in deze samenleving die leiden tot sociaal isolement.

Mijn tweede opmerking:

Migratie heeft natuurlijk te maken met ontwikkelingshulp. Dat is altijd enorm uit elkaar gehouden en dat is een grote fout naar mijn idee, zolang die niet aan elkaar gekoppeld worden, blijven migratiestromen komen. Dat zie je ook aan de cijfers, tijdens Verdonk is juist het aantal asielverzoeken gestegen.

Wat ik ook mis, je legt heel erg de nadruk op de betekenis van de natiestaat. Ik ben daar geen voorstander van, ik heb zelfs het idee dat de natiestaat zijn langste tijd gehad heeft, en dat dat misschien maar goed is ook, maar dat in ieder geval zichtbaar is dat het idee van de natiestaat in Europa aan het afbrokkelen is. Je kunt dus zeker als het om migratiebeleid gaat, niet voorbij aan een overdracht naar supranationale organen zoals de EU. In die context gebeurt er natuurlijk veel meer en gaat er ook veel meer gebeuren, wat overigens de burgers ook weer onzeker maakt. Dat aspect is naar mijn idee wat verwaarloosd in het boek.

Mijn vierde opmerking: Je noemt bij integratie drie belangrijke punten, werk, school en gezin, maar wat ik mis is met name wonen, leefbaarheid, leefomgeving. Als je nu kijkt naar de problemen waar Poolse immigranten mee te maken hebben, we weten domweg niet waar we ze moeten onderbrengen met als gevolg sociale desintegratie.

En wat is nu precies de rol die de migranten van ons kunnen verwachten? Je zegt in je boek: 'we staan nu voor de keuze: zien we de migranten van vandaag als de medeburgers van morgen?' Ik zou het ook willen omdraaien, zien de migranten van vandaag óns als de medeburgers van morgen?

Reactie Paul:

Over de grote rol van ontwikkelingshulp wat betreft migratie zijn we het snel eens. Ik plaats immigratie juist heel uitdrukkelijk in de context van de globalisering.

Anton:

Maar de buurten waren al verpauperd in de jaren zestig, voordat de migranten kwamen!

Paul:

Ik besteed daar juist ook veel aandacht aan, alleen wat er dus uit alle onderzoeken blijkt: het gezin, werk en school spelen een wezenlijkere rol dan de plek waar je woont.

Ik heb een heel hoofdstuk aan Europa gewijd. De toegenomen vrijheid heeft een nieuwe veiligheidsbehoefte gecreëerd, nieuwe grenzen en dat dwingt tot een immigratie en harmonisatie van het asielbeleid. Het Europees burgerschap zie ik alleen niet snel belangrijker worden dan het nationaal burgerschap. Er zijn dus een

enorm aantal verantwoordelijkheden voor onze verzorgingsstaat die we niet zomaar aan anderen kunnen overdragen. Maar natuurlijk is de Europeanisering van het immigratiebeleid een gegeven in een continent waar grenzen worden afgeschaft.

Reactie Ferdinand van Melle (voormalig justitiepredikant en verbonden aan de Projectgroep Vluchtelingen van de Raad van Kerken):

Ik zou graag de achtergrond van dit beraad even willen aanhalen, namelijk het begrip 'Messiaans'. In de drieslag die de heer Scheffer noemt, kom ik nauwelijks de rol van het verenigingsleven en de kerken tegen. Er is juist nu sprake van een beweging vanuit de kerken die een bijdrage levert aan integratie van alle mogelijke mensen uit andere culturen. Het mag ook een uitdaging zijn om contact te maken met de migrantenkerken in bijvoorbeeld Amsterdam-Zuidoost. Het valt me op dat het in dit debat met name gaat over de moslims, en dat is ook volkomen terecht want die hebben politiek en internationaal veel aandacht gevraagd, maar het zijn juist ook de christelijke groepen, migrantenkerken uit Afrika die een goede bijdrage aan de samenleving leveren en bouwen aan wat jij dat nieuwe 'wij' noemt.

Reactie Paul:

Met dat laatste ben ik het helemaal eens.

Wat je ook kunt zien is dat migranten altijd heel veel betekenis geven aan hun religieuze leven, Waarom? Omdat het een manier is om in een vreemde omgeving enige sociale en emotionele steun bij elkaar te vinden. Maar wat je ook ziet is dat het lang duurt voordat etniciteit het aflegt tegenover religieuze saamhorigheid, terwijl dat wel mijn ideaal is. Mijn hoop is dat de multi-etniciteit straks in de gevestigde kerken zichtbaar zal zijn.

Nog een opmerking over de scheiding van kerk en staat: dat wordt vaak misverstaan als een scheiding van religie en samenleving en het verbannen van religie uit de publieke ruimte. Daar ben ik het totaal niet mee eens. Religie verdient een duurzame plek in de samenleving, als een vanzelfsprekendheid, ik zie niet dat een samenleving opener wordt naarmate religie wordt gemarginaliseerd.

Jean:

Ik ben het hier met Paul eens, kerken kunnen daar een heel belangrijke rol in vervullen,. Ik plaats religieuze organisaties in het maatschappelijk middenveld en ik zie dat het een belangrijke integrerende werking kan hebben.

Paul:

We moeten niet blijven steken in een samenleving waarin iedereen zich identificeert met het land van herkomst, maar waarin uiteindelijk het zwaartepunt komt te liggen bij de identificatie met het land van aankomst in zijn religieuze veelvoud. Dat is mijn hoop.